

הגינה הקהילתית: מסמך מדיניות

בת"א-יפו הוקמו מספר גינות קהילתיות ביוזמת התושבים ובתמיכת העירייה.

במטרה לבסס, למסד ולהגדיל את מספר הגינות הקהילתיות בעיר, מסמך זה מהווה נייר עמדה של מדיניות, היוצרת שיתוף פעולה בין התושבים ובין העירייה.

הקונספט הרעיוני של הגינות הקהילתיות

העיר ת"א-יפו היא מהערים הצפופות בעולם, לפיכך יש חשיבות מיוחדת לשמור ולטפח את השטחים הפתוחים בעיר וליצור בהם סביבות תומכות חיים עם מגוון מינים של צומח ובעלי חיים. אוכלוסיית חיות הבר בתל-אביב-יפו מהווה חלק מהמרקם של הטבע העירוני, הכולל אזורי צמחייה טבעית, חורשות, פארקים ואזורי שיחים והן מיני בעלי-חיים שונים המתגוררים בסביבה העירונית, כגון ציפורים, עטלפים, צבים, קיפודים, פרפרים וכד'.

ההכרה בחשיבות שימור הטבע העירוני משקפת תפיסה הרואה בסביבה העירונית ככוללת בתוכה לא רק אנשים, מבנים וכבישים, אלא גם צמחייה מקומית ובעלי-חיים – בעיקר חיות בר - המתקיימים לצידן וזקוקים וראויים להגנה ולשמירה.

עידן זה מאופיין בהגברת הניכור בין אדם לזולתו ובהגברת מרוץ הצריכה. במציאות זו, ייחודה של גינה קהילתית היא בהיותה אי של טבע ושקט בלב המרחב העירוני הצפוף. זהו מוקד מקומי לפעילות סביבתית וחברתית.

גינות קהילתיות הנו מסגרת עבודה משותפת של קבוצת אנשים הרואים עצמם מחוייבים לאימוץ ולטיפוח שטח אדמה (ציבורי או פרטי). הגינה הקהילתית מזמנת קשרי גומלין בין תושבים ומצמיחה פעילות קהילתית סביב מטרה משותפת.

האופי והמבנה של הגינה הקהילתית ייקבעו על פי סוג השטח, האם קיימים בו ערכי טבע לשימור ולטיפוח כ"גינה מזמינה" של בעלי-חיים. בשטחים בהם אין ערכי טבע לשימור, אופי הגינה ייקבע על-פי הרצונות והצרכים של גרעין הפעילים בה.

היא יכולה להיות מבוססת על מגוון של צורות גידול: טיפוח שטח בור כגינה מזמינה, ערוגות אישיות ו/או משותפות של ירקות ו/או פרחים ו/או תבלינים, בוסתן עצי פרי ו/או נוי עם שבילים וספסלים, שטח בר שתושבים לוקחים אחריות על טיפוחו – אחת או יותר מאפשרויות אלו בווריאציות שונות. המשותף לכולן הוא, שגינה כזו תתבסס על עקרונות אקולוגיים: על שתילת צמחייה אנדמית, המעודדת התפתחות סביבות תומכות חיים, חוסכת במים ועמידה יותר בפני מזיקים. הטיפול בגינה כזו תתבסס על חומרים ידידותיים לסביבה, ללא שימוש בכימיקלים.

תרומתן של הגינות הקהילתיות לאיכות החיים בעיר:

1. עידוד אזרחות פעילה- תושבים לוקחים אחריות על איכות חייהם ומשפיעים על העיצוב והשימוש בשטחים הציבוריים העירוניים, תוך ביסוס תקשורת ישירה עם נציגי הרשות המקומית.

2. חיזוק קשרי קהילה - עבודת צוות בין קבוצות ופרטים בקהילה הפועלים למען מטרה משותפת, תוך יחסים שוויוניים ובקבוצה רב-גילאית. היכריות חדשות תורמות להידוק קשרי גומלין בין אנשים בקהילה. העבודה בגינה מחזקת את תחושת השייכות של הפרט לסביבת מגוריו, תוך העצמת אוכלוסיות ויצירת מסגרת מקומית תומכת לפעילות חברתית ותרבותית. פעילות משפחתית בגינה מספקת הזדמנות לזמן איכות משמעותי. מתקיים מפגש שבועי קבוע ומפגשים תקופתיים בשבתות ובחגים כמו קבלת שבת ו"שוקחתן", אליהם מוזמנת הקהילה. בגינה יכולים להתקיים חוגים, ארוח תקופתי של קבוצות חברתיות כמו גיל הזהב ועוד.

3. שימור מגוון ביולוגי מקומי של בע"ח וצמחי בר.

4. חינוך סביבתי- הגינה היא מרכז להגברת מודעות ולמידה של תכנים סביבתיים לכל גיל בנושאים כגון: הטבע העירוני, חקלאות ברת-קיימא ותזונה בריאה, הפחתת הצריכה ומיחזור.

5. שיפור חזות השכונה ותדמיתה.

6. גידול תוצרת מזון - ירקות ופירות וכן תבלינים, צמחי מרפא, פרחים ועוד.

דוגמאות בעולם ובארץ

הגיבון הקהילתי נפוץ מזה עשרות שנים בערים הגדולות ברחבי אירופה ובצפון אמריקה. בישראל, העיר ירושלים מובילה בפריסה ובהיקף את הפעילות של הגינות הקהילתיות-בתמיכת העירייה וארגונים ממשלתיים ולא-ממשלתיים אחרים. גם בערים אחרות קיים גיבון קהילתי: ראשל"צ, חיפה, באר-שבע, הרצליה ועוד.

הרציונל ואופן ההערכות להקמת גינות קהילתיות בתל-אביב – יפו

הקמתה של גינה קהילתית היא יוזמה של תושבים, המקבלת את תמיכת העירייה. תמיכת העירייה בהקמת גינה קהילתית מותנית בקיומה של קבוצת תושבים. המדד להצלחתה של הגינה היא קבוצה מגובשת, המובילה את תהליך ההקמה והטיפול של הגינה והעירייה תסייע בכך לקבוצות.

הפצת המידע על הקמת גינה תתבצע על-ידי הדובר וכן על-ידי מנהלי הרבעים, המרכזים הקהילתיים והמנהל לשירותים חברתיים, כדי להגיע גם אל אוכלוסיות ייחודיות (קשישים, נוער בסיכון, עולים וכו').

היוזמה יכולה לבוא הן מהתושבים והן מהעירייה:

1. יוזמה של קבוצת תושבים, הפונה לעירייה ומבקשת אישור לשימוש בשטח אדמה מסויים שאותר על-ידה.
2. בעקבות איתור שטחים פנויים בשכונה מסויימת בעיר, העירייה מעודדת תושבים להתארגן כקבוצה להקמת גינה בשטח המוצע.

קיימת האפשרות, כי שטחים חומים המנוצלים כיום לצורך טיפוח גינה קהילתית, ישמשו לבניה בעתיד, על-כן יהיה צורך לפנותו, אולם יוקצה, במידה וניתן, שטח חלופי בעת הצורך.

העירייה מעסיקה רכזת גינות קהילתיות, המשמשת כמדריכה מקצועית וכאשת קשר בין התושבים ובין כל אגפי העירייה, לפתרון בעיות העולות בתהליך ההקמה והפעילות של כל גינה ולייזום ארועים קהילתיים ולשילוב קבוצות נוספות בקהילה.

לפעילות מוצלחת של גינה קהילתית נדרשים שני אנשי מקצוע לליווי שוטף-

1. רכז מקצועי- האחראי על ההיבט הגנני והדרכת התושבים בתכנון הגינה והפעילות השוטפת.
2. רכז חברתי- האחראי על גיוס פעילים לגינה, ייזום וריכוז אירועים, יחסי ציבור להרחבת הפעילויות ושיתופי פעולה בין גינות ועוד. הריכוז החברתי יתבצע בצורות שונות: עובד קהילתי, מרכז קהילתי, או פעיל גינה.

לאחר שנוצרת קבוצה המעוניינת בהקמת גינה קהילתית, ומאותר שטח לכך, נדרש חוזה כתוב של תיאום ציפיות בו מוגדרות החובות והמחויבויות של כל המעורבים וארגונים חברתיים/סביבתיים נוספים העשויים להיות מעורבים בפרוייקט.

תחנות בדרך למימוש הקמת גינה קהילתית-

1. מצד התושבים-

- א. מחויבות של גרעין תושבים המקצים מזמנם לאורך זמן לקיים ולנהל את הגינה.
- ב. חלוקת אחריות ותפקידים בקרב חברי הקבוצה.
- ג. מיפוי צרכים ורצונות של חברי הקבוצה לגבי אופי הגינה- ותכנון ראשוני. (בהנחיית הרכזת העירונית של הגינות).
- ד. ההקמה והאחזקה של הגינה היא באחריות התושבים.

2. מצד העירייה-

- א. רכזת עירונית לגינון קהילתי, המדריכה את קבוצת התושבים כנדרש
- ב. תמיכה בהקמת תשתיות הגינה (מפורט בהמשך)
- ג. פרסום שוטף דרך הדובר ובאתר העירייה ליידוע התושבים, על האפשרות של הקמת גינות כנ"ל + מיפוי גינות קיימות.
- ד. הפצת המידע בשטח ע"י מנהלי הרבעים, העובדים הסוציאליים המרכזים הקהילתיים ועוד, על התמיכה בהקמת גינות וגיבוש קבוצות תושבים לפעילות- בשכונות בהן האוכלוסיות מתקשות בכך.
- ה. תמיכה והעצמה של התושבים המתנדבים בגינות ע"י הכשרה בנושאי עבודה עם קהילה, גינון בר-קיימא, איכות סביבה ועוד, במידה ויידרש.

העקרונות להקמת הגינה הקהילתית בתל-אביב - יפו

קבוצה המעוניינת בתמיכת העירייה, מחוייבת לשמירה על העקרונות להלן:

1. הגינה תוקם על-ידי קבוצת תושבים ולא בודדים.
2. להבטיח, שהשטח המיועד, נבדק על-ידי אגף שפ"ע
3. במידה וידרשו לכך בעתיד, יצטרכו לפנות את השטח.
4. השטח יטופל לפי עקרונות אקולוגים: אי שימוש בחומרי הדברה וחומרי דישון כימיים, שימוש בקומפוסט.
5. יש להשאיר בגינות הקהילתיות שטח, בו יזרעו צמחי בר ויישתלו עצים ושיחים המהווים מקור משיכה לנמלים, חרקים, פרפרים וציפורים וכך נשמר ונחזק מערכות אקולוגיות טבעיות בעיר. בגינות ייתלו קופסאות קנון ומתקני האכלה

- ושתייה למגוון ציפורים. בגינה יש להתקין גם מקומות מסתור לזוחלים ולקיפודים ואף לדאוג להאכלה מבוקרת שלהם.
6. תכנון הגינה מחייב הדרכה מטעם העירייה, כדי להבטיח, שהגינה תוקם על-פי עקרונות הקיימות: תועדף צמחייה מקומית, חסכונית במים, המושכת ציפורים ומגוון מינים של בעלי חיים ויוכן קומפוסט בגינה.
 7. יש לדאוג לחיסכון במים בכל שלב בתיכנון, ביצוע ואחזקת הגינה (בחירת צמחיה, מיחשוב השקיה, נעילת ברזים בתום העבודה, התאמה עונתית של מערכת ההשקיה).
 8. יש להגדיר את גבולות השטח בצורה ברורה, על ידי גידור או סימון מכל סוג שהוא.
 9. העירייה תסייע בהדרכה ובאספקת תשתית בסיסית, כמו: שעון מים, צנרת, שתילים וכלי עבודה. בכל מקרה לגופו, קיימת אפשרות לסיוע נוסף.
 10. יש להבטיח שלא יהיו זיהומים כתוצאה מאחזקת הגינה הקהילתית.
 11. בגינה תתקיים פעילות של קבוצות וארועים קהילתיים.
 12. במידה והשטח צמוד לבתי מגורים, תהיה התחשבות בשכנים.
 13. יש לשמור על נקיין המקום, על שלמות מערכת ההשקיה והאלמנטים השונים בשטח.
 14. פעילי הגינה יחתמו על אישור קבלת ציוד מהעירייה והוא יהיה באחריותם המלאה.
 15. יש לעדכן את העיריה במקרה של התפרקות הקבוצה, תוך פרק זמן קצוב.
 16. במידה ויידרשו לכך בעתיד יצטרכו התושבים לפנות את השטח שאושר, לצורך הגינה.

המבנה הארגוני והנוהל העירוני (ראו תרשים זרימה מצ"ב)

1. **הרשות לאיכות הסביבה**- מרכזת את התוכנית בעירייה ומספקת הדרכה מקצועית וכן ליווי מקצועי של תהליך ההקמה של הגינה והפעילות בה. ברשות מועסקת רכזת גינות קהילתיות, המשמשת גם כמדריכה מקצועית. הרשות אחראית גם לייזום הגינות בעיר ולפתרון בעיות המתעוררות בהן ולתאום בין כל אגפי העירייה (להלן בסעיפים הבאים) ולקידום פתרונות לצרכים המתעוררים.
2. **אגף שפ"ע** – מספק: אישור שטח לפעילות, מקור מים והשקיה, צמחיה- בהתאם למלאי המשתלה העירונית וכלי עבודה בסיסיים, בהתאם לאישור האגף.
3. **אגף התברואה**- מספק מסייע באספקת:
 - * רסק גזם, נקודות איסוף גזם עירוניות - מוגדרות ומסודרות כדי שלא יתערבבו עם פסולת.
 - * קומפוסטר במידת הצורך. יועדפו פתרונות של ערימה או מתקן בבנייה עצמית כדוגמת מעוז אביב.

מה נדרש להקמת גינה

בחירת השטח להקמת גינה אקולוגית

- יש לבדוק את ייעוד השטח.
- יש להחליט על גודל השטח.
- חשוב לוודא מי מטפל באחזקת הגינה שתקום.
- יש להעדיף שטח עם שמש מלאה או לפחות צל חלקי- אלו תנאים חיוניים לגידול מגוון רב של שתילים(ובמיוחד צמחי תבלין וירקות)
- כדאי להעדיף שטח מישורי לצורך נוחות העבודה.

מדידת השטח ואיסוף נתונים

יש לבצע מדידה של השטח בו מעונינים לבצע את הגינה, לסמן טופוגרפיה, לסמן כניסות לגינה, אלמנטים קיימים, כגון: מבנה, מחסן, גדר, עץ וכו... יש לסמן מיקומו של מקור מים לגינה. מכיוון שמדובר בגינה אקולוגית יש לבדוק אם יש במקום קני נמלים, צמחי בר, זוחלים, חלזונות, חי מתחת לאבן ולשמר אותם וכו'... כדאי לשבת בשטח בשעות שונות ולצפות בו על מנת למפות אותו מבחינת אורגניזמים האם בגינה עוברים בעלי חיים?-אם כן יש לשמור על המעברים לאותם בעלי חיים יש לבדוק מה טיב הקרקע, האם היא ראויה לשתילת גינה? האם יש פסולת בניין במקום?

+יש לצרף סקיצה לדוגמא

תיכנון הגינה

תכנון נכון לפני הקמת הגינה יאפשר ניצול נכון של השטח תוך יצירת אזורי פעילות מגוונים תכנון סופי כולל את מפת השטח במבט- על, כולל תכנית צמחיה ותכנית השקיה. על מפת הצמחיה יופיע מיקום מדויק של צמחים. הצמחים ימוספרו, בטבלה מצורפת יפורטו שמות הצמחים, כמויות, גדלים ומרווחי שתילה

מס"ד	שם הצמח	גודל	כמות	מרווחי שתילה
1		כוסית		2 על כל טפטפת
2		1 ליטר		כל 0.5 מטר
3		10 ליטר		כל 1 מ'

שיקולים בתיכנון

השיקולים בתכנון הם רבים. בשלב התיכנון יש לקחת בחשבון את הדברים הבאים:
 למי מיועדת הגינה?
 האם לתכנן שבשטח הגינה פינת ישיבה?
 אילו מתקנים רוצים שיהיו בשטח? ספסלים/שולחנות פיקניק/גדר...
 האם יש צורך להתקין תאורה בגינה? יש לזכור שישנם מינים של בעלי חיים, שתאורה יכולה להפריע לפעילותם.
 יש לתכנן שבילים למניעת דריכה בערוגות
 יש להעדיף חומר טבעי לחיפוי השבילים

האם רוצים להסתיר רחוב או בניין מכוער? (יש לתכנן עצים או שיחים מטפסים)
האם הגינה צופה אל נוף פתוח אותו לא כדאי להסתיר? (נתכנן צמחיה נמוכה במקום זה)
מהם כיווני הרוחות (האם יש רוח חזקה מכיוון הים)?
היכן יאוכסנו כלי העבודה לטיפול בגינה, האם בשטח יוקם מחסן קטן או במקום אחר?
האם מעונינים להקים חממה לגידול צמחים?
מי יבצע את ההקמה?
מי יטפל באחזקה השוטפת?
מה יהיו איזורי הפעילות?

עיצוב שטח הגינה

רצוי להכין סקיצה לפי המידות שנלקחו (נוח לעבוד לפי קנה מידה של 1:100)
יש לסמן את כיוון השמיים: צפון
בעצוב הגינה יש להחליט אם צורתה תהיה סימטרית או שקויה יהיו מתעגלים וזורמים
הצורה המלבנית היא צורה חקלאית

תכנון צמחיה

הצמחיה בסיסית תהיה צמחיה חזקה ועמידה למחלות ולמזיקים
יש להתאים את הצמחיה לאזור האקלימי, כולל התיחסות נקודתית, כגון: מיקום ליד הים.
יש לתכנן זריעה או שתילה ביחס לעונות השנה
יש לשלב צמחים ולהתאימם למקום הנכון מבחינת צל/צל חלקי/שמש מלאה
גבוהים/נמוכים/משתרעים
אם קיים עץ בוגר במקום יש להעדיף שמתחתיו תהיה פינת הישיבה
יש לתכנן ערוגות, ניתן לפי נושאים: פינת ירק
צמחי תבלין
צמחי ארץ ישראל
צמחים חסכוניים במים

נסמן על גבי התכנית את הכניסה לשטח
גדר חיה מגוונת ומגדירה את השטח, זוהי מעטפת ירוקה שתשמש כמסתור וכבית גידול
לבעלי חיים, תשמור בפני רוח ותחצוץ חציצה ירוקה עם הסביבה
נמקם עצים וניקח בחשבון את גודלם העתידי ואת היטל הצל שלהם כעצים בוגרים
יש להחליט על עצים לנוי(ולצל) או עצים נותני פרי המתאימים לאזורנו
נסמן שבילים
נסמן פינת ישיבה(מוצלת)
נסמן מיקומה של בריכת מים
נתכנן מטפסים על גדרות
נתכנן צמחיה בהדרגה
יש לתכנן צמחים לפי גדלם העתידי, נמוכים לפני גבוהים
יש לשלב בגן את "שומרי הגן" - צמחים המועילים למניעת פגעים ומזיקים(הריחות שהם
מדיפים מרחיקים מזיקים) כגון: טגטס, טופח ריחני, שום, ציפורני חתול, לענה
שיחנית(שיבא), וינקה, .
יש להפריד ערוגות של צמחים חסכני מים ובזבזני מים(בזמן תכנון מערכת ההשקיה תינתן
לכל ערוגה כמות המים שמתאימה לה)
יש להעדיף מגוון גדול של צמחים (בגינה "רגילה" יוצרים רצף ויזואלי על ידי בחירה של סוג
אחד של צמח)
יש להעדיף צמחים מקומיים (צמחי הבר של האזור יהיו חזקים ועמידים יותר)
כדאי לוודא שלצמחים שנבחרו אין תכונות בעייתיות. כגון: קוצים, שורשים אגרסיביים, צמחים
גורמי אלרגיה
נשאיר בשטח הגינה תילי נמלים/עשביה וכל גורם אקולוגי אחר עליו החלטנו לשמור
מדשאה- בגינה האקולוגית לא נתכנן מדשאה, משום שהיא צורכת מים.

מסמך התחייבות חברי הקבוצה לפנות את שטח הגינה אם יידרשו לכך

1. ידוע לנו כי הגינה הקהילתית באתר _____, מוקמת על קרקע שעשויה לשמש לבניה בעתיד ועל כן ייתכן ויהיה צורך לפנותו.
2. אנו מאשרים בשם כל פעילי הקבוצה, כי אנו, פעילי הגינה המובילים, מקימים גינה זו מתוך הידיעה שקיימת האפשרות, שנצטרך להפסיק את פעילותנו באתר זה.
3. כל פעילי הקבוצה כיום וכל אלה שיהיו פעילים בעתיד, מתחייבים לפנות את השטח כנדרש, אם וכאשר נקבל על כך הודעה מעיריית תל-אביב – יפו.

על החתום בשם כל חברי הקבוצה
